

Týden, 14. února 2005

Sebrat politikům jejich voodoo

Rozhovor s Ondřejem Schneiderem, absolventem CERGE-EI
Autoři: Miroslav Korecký, Jana Erbáková

Nějakou dobu byl poradcem ministra Sobotky a říká: Většina lidí ve vládě naprosto nechápe základní ekonomické souvislosti. Schůzku ve vládním zámku v Kolodějích, které se kdysi účastnil, označuje za panoptikální. Ekonom Ondřej Schneider, patrně největší český odborník na veřejné finance, by rád předal část kontroly nad rozpočtem do rukou expertů.

Ve světě ekonomie, financí a byznysu jste trochu rarita. Nestává se často, aby muž odešel z místa hlavního ekonoma známé investiční banky na mateřskou jen proto, že žena chce dělat kariéru podobného druhu.

Já nikdy nebyl na klasické mateřské. Být pořád doma s dětmi, jako to dělá mnoho žen, bych asi nedokázal. Jen jsem chodil do práce dva tři dny v týdnu a podle toho mi snížili plat.

Když ale vaši ženu Michaelu Erbenovou jmenovali v roce 2000 členkou bankovní rady ČNB, lukrativní kariéru v Patria Finance jste kvůli možnému střetu zájmů v podstatě vzdal.

Manželka ráda říká, že kariéru teď děláme oba dva. Já to formuluji tak, že jsem o kariéru nepřišel.

Ted' přednášíte na vysoké škole. Kdo živí rodinu?

Manželka. Já si vydělám podle tabulek měsíčně šestnáct tisíc, s příplatky v lepším případě dohromady třicet tisíc hrubého.

Vaše žena bere kolem dvou set tisíc. Vadí vám ten nepoměr?

Mně nevadí ten nepoměr, mně vadí, že já málo vydělávám.

O čem se bavíte doma u televize? Řekne vám manželka, že ČNB zítra intervenuje ve prospěch české koruny?

Já vám řeknu, jak vypadá náš večer. Uděláme dětem večeři, vykoupeme je, uložíme a přečteme pohádku. Pak je devět hodin a jeden z nás usne. Nikdy jsme se o konkrétních věcech z ČNB nebavili. Dohodli jsme se na tom, když jsem byl v Patrii, aby nevznikl žádný problém. Navíc mě to ani nějak moc nezajímá.

Máte ale vazby na lidi, které to zajímá eminentně. Neříkejte, že občas někdo nezavolá a nechce zákulisní informace.

To vážně není tak třeskuté. Pro finanční trh je centrální banka zajímavá jen kvůli úrokovým sazbám a občasným devizovým intervencím. Když žena nastoupila do bankovní rady a já všem tvrdil, že se s ní o práci nebavím, připadal jsem si sice jako debil, ale tím to skončilo. Dnes už nikdo nevyzvídá.

V médiích býváte označován za největší českou kapacitu na veřejné finance; to je ve čtyřiceti letech docela úspěch. Na druhé straně se tato disciplína považuje v rámci ekonomie za málo zajímavou.

U nás se veřejnými financemi zabývá opravdu jen několik lidí. Byl to vždy neatraktivní obor: kdo by šel studovat takovou nudu, jako jsou daně nebo sociální dávky? V devadesátých letech každého zajímaly jen finanční trhy nebo měnová politika. Ze starší generace jsou odborníci na veřejné finance až na čestné výjimky národohospodáři, kteří ve skutečnosti patlají všechno dohromady. Ve světě je to ale jinak, Nobelovy ceny se dávají běžně také v této oblasti.

Kdo u nás ještě rozumí veřejným financím?

Třeba Vladimír Bezděk z ČNB, který dnes vede tým posuzující varianty penzijní reformy. Nebo Aleš Krejdl, mladý člověk s moderním vzděláním z ministerstva financí.

Co třeba Václav Klaus? Jaký zvuk má v mladé generaci ekonomů?

Klaus ekonomické články nepublikuje. Je to politik, a tak je rovněž brán, zkrátka úplně jiná sorta. Nepamatuji se, že bych se o něm s kolegy někdy bavil jako o ekonomovi.

Vy jste si ale s politiky nejednou zadal. Jak se slučují pravicové názory z vašich článků s tím, že jste spolupracoval s levicovým ministrem financí Bohuslavem Sobotkou?

Já jsem dělal poradce také u nesocialistických ministrů, Dlouhého a Kühnla, a to na plný úvazek. Nakonec jsem byl rád, že ta doba skončila. Práce ve státní správě vyžaduje určité schopnosti, kterých se mi evidentně nedostávalo.

Proč jste tedy potom kývl Sobotkovi, že mu pomůžete naplánovat reformu veřejných financí?

Sobotka přišel v roce 2002 s tím, že chce udělat systémové změny a necítí dostatečnou podporu v odborných komisích své strany. Požádal mě, zda bych mu jako neplacený externista nepřipravil návrh reformy veřejných financí. Nevěděl jsem, jestli to vzít. Tenkrát vládl premiér Špidla, který na tom byl v oblasti veřejných financí dost špatně: ten člověk vůbec nechápal, o co jde. Ale řekl jsem si, že je to poprvé, co se na můj názor zeptal ministr financí. Na podzim 2002 tak vznikl tým odborníků, který se distancoval od politiky a dal na stůl návrhy reformy. Sobotka je měl potom politicky prosadit.

Neprosadil.

Říkali jsme mu, že je nutné snížit životní minimum, uvolnit zákoník práce, prodloužit věk odchodu do důchodu. On s tím šel do politických jednání. Bohužel naprostá většina lidí v sociálnědemokratické vládě nechápe základní věci, takže to celé vyšumělo. Sobotka si u sebe nechal z týmu dva lidi, kteří mu měli pomoci s torzem, které by bylo politicky průchozí. Já zůstat nechtěl, hlavně proto, že on začal dělat věci, s nimiž jsem nesouhlasil. Místo na výdaje rozpočtu se soustředil na úpravy daní. Já ho varoval, že když si bude hrát s daněmi, na výdaje se nesáhne a za čtyři roky jsme zase na začátku.

Rozumí právník Sobotka ekonomii?

Zažil jsem spolupráci s několika ministry a Sobotka patří do té lepší skupiny. Alespoň poslouchá, co mu říkáte, a uvažuje o tom. Pak je druhá kategorie: těch, kteří všechno vědí nejlíp.

Kdo opravdu řídí hospodářskou politiku vlády?

To vám neřeknu. Ne že bych nechtěl, ale já to vážně nevím.

Říká se, že větší vliv než Sobotka a vicepremiér Martin Jahn má "šedá eminence", Grossův poradce Jan Mládek.

Je to možné, ostatně je to jeden z mála sociálních demokratů, který má alespoň ekonomické vzdělání. Já jsem se ale nikdy neúčastnil žádných politických jednání, jen jednou jsem byl na nějaké schůzce v Kolodějích. Byla dost panoptikální, to jednání tehdy nikdo neřídil.

Jak se na vaše kontakty s politiky dívají kolegové, ekonomičtí teoretici? Nepoškozují vás to v oboru?

Dívají se na mě divně, někteří jsou na to alergičtí. Já se snažím dodržovat určitou hranici. Doporučovat nějaký návrh je politické rozhodnutí, a pokud člověk přestoupí tuto hranici, stane se politikovým kamarádem. Když jsem však radil Sobotkovi, zůstával jsem nestranný, navrhoval jsem řešení, ale neříkal jsem, která varianta se má vybrat. Stejně jsem se choval, když mě o spolupráci požádal Karel Kříž, který koordinuje ekonomický tým Mirka Topolánka.

Jak závislý je tedy nezávislý analytik?

Když se mě zeptáte na názor, řeknu vám ho a nebudu přemýšlet nad tím, jestli to naštvete Topolánka nebo Sobotku.

Od politiků jste ale přijal i "trafiku". Když v roce 1998 končil Karel Kühnl na ministerstvu průmyslu, rozsadil své lidi do lukrativních funkcí, vás konkrétně poslal do představenstva ČEZ. Jak finančně zajímavé to tehdy bylo?

Já to nebral jako trafiku. Za mnou přišel člověk, který měl na ministerstvu na starost energetiku, a místo mi nabídl. Nežjišťoval jsem, kam jdou další lidé z Kühnlova okolí. Nebyl za to takový balík, asi třicet tisíc měsíčně.

Za to, že se představenstvo schází jednou za měsíc?

My jsme se scházeli jednou za čtrnáct dní a byl jsem tam ještě vždycky jeden den v týdnu. Ano, bavme se o tom, jak je to uspořádáno ve státních podnicích, že jde o méně dobrá a špatná řešení. Tohle bylo jedno z těch špatných řešení.

Přestože dnes už spolupracujete s Patria Finance jen volně, jste stále považován za jejího člověka. Souhlasíte s tím, že Patria je finanční skupinou, která měla vždy blízko k Havlovu Hradu, někdejší čtyřkoalici a části sociální demokracie?

Nevím, co si kdo myslí o Patrii. Víím, že šéf Zdeněk Bakala kontakty s politiky měl. Jak jsem ho znal, byl to vždy přátelský chlapík, který se bavil s kýmkoli a říkal lidem své názory. Také je pravda, že ne každý je byl ochoten přijmout.

O "chapadlech" Patrie svědčí dnes už legendární fotografie, na níž Gross sedí doma u bazénu v tričku s nápisem Patria.

Z toho jsme měli vážně velkou radost, když fotografie proběhla médií. Nevím, jak k němu přišel. Ale kdekdo může mít jakékoli tričko. Já jsem v Patrii kontakty s politiky neudržel, v hierarchii jsem byl o šest pater níž než Bakala. Měl jsem funkci hlavního ekonoma, analytika. Mojí prací bylo říci, jak se vyvíjí ekonomika nebo kam půjde inflace.

Vraťme se k veřejným financím. Na razantní recepty, které jste radil Sobotkovi, vláda nepřistoupila. Jak hodnotíte výsledek projektu vznešeně nazývaného reforma veřejných financí?

Když se podíváte na makroekonomická data, vidíte, že rozpočtový schodek klesá. Ale jen díky tomu, že hospodářský růst byl lepší, než se čekalo. Také díky vyšším daním. Jenže všechny odborné knihy, kterých mám plnou kancelář, říkají, že když se schodky snižují tak, že rostou daně, nemůže to fungovat. Rok dva, potom se vše vrátí do původního stavu. Je třeba snižovat výdaje rozpočtu, a to se neudělalo.

Co se stane, když vlády nebudou mít odvalu omezit výdaje ani v příštích řekněme deseti letech?

To spočítali právě kolegové Bezděk a Krejdl. Máme snad nejvíce stárnoucí populaci na světě, a když nezměníme strukturu výdajů, čeká nás katastrofa. Dnes tvoří schodek rozpočtu tři procenta HDP, za deset let to bude pět až šest procent. Ve srovnání s ostatními zeměmi EU máme nejvyšší "fiscal gap", fiskální mezeru. To znamená, že musíme udělat relativně nejvíce reforem, abychom udrželi vyrovnaný rozpočet.

Jak bolestivý dopad čeká Čechy, až začnou opravdové reformy?

Bolestivý bude možná v tom smyslu, že jsme si zvykli na určité pohodlí. Že jdeme k doktorovi, nic neplatíme, a myslíme si, že je to tak v pořádku. Člověk bude mít asi po poklesu daní k dispozici více peněz, ale bude muset více přemýšlet, na co je použije. Také bude muset platit věci, které teď hradit není zvyklý.

Co nezaměstnanost? Přejde skokové zvýšení třeba na dvacet procent, jakým prošlo Španělsko nebo Irsko?

Tam nebyla nezaměstnanost zaviněná reformami. Oni naopak reformy činili, aby ji odstranili. Díky sociálním škrtům klesá nezaměstnanost a roste ekonomika. To jsem se Sobotkovi a Škromachovi (ministru práce a sociálních věcí, pozn. red.) pokoušel vysvětlit, ale marně. Tedy marně to bylo minimálně u Škromacha. On se bojí, že když se sníží vládní výdaje, klesne HDP. Ale tak to není. HDP nevzniká tím, že stát utrácí, ale tím, že lidé pracují. U nás jich ale pracuje čím dál méně.

Jste-li pro radikální recepty, co říkáte Modré šanci ODS?

Neznám ji celou. Ale kapitola o stabilizaci veřejných rozpočtů je legrační. Mají tam tabulku, ve které stojí, že když snížíme daně, poroste HDP. Co mám na tom analyzovat, když tam chybí způsob, jak přesně se k tomu výsledku chtějí dostat? Když řeknou, že sníží daně, ale neřeknou komu a o kolik, tak to nestačí. Vyzval jsem je, ať to upřesní. Řekli, že teď ne, až po volbách, aby se voliči nelekli. To je jako když Reagan v Americe snižoval daně a sliboval, že se tak sníží schodek; jeho oponenti to nazývali "voodoo economics". Postup ODS je také taková hra s figurkami. Možná vyjde, možná ne.

Vyberete si alespoň z variant penzijní reformy, které nabízejí politické strany?

Ne, všechny jsou málo ambiciózní. Dokonce mnohem méně než v sousedních zemích, ačkoliv máme oproti nim o hodně horší demografii. To, co navrhuje ČSSD nebo Unie svobody, je úplně směšné, tudy cesta určitě nevede.

Co radikální návrh ODS: všem stejný minimální důchod a navíc jen to, co si kdo dobrovolně našetří?

Ta myšlenka je úžasná, čistá a na papíře krásná. Ale nespílitelná. Dnes činí průměrný důchod osm tisíc, v modelu ODS by klesl tak na polovinu. To možná nějaká politická strana někdy prosadí, ale sotva to udrží více než deset let. Až přijdou do důchodu první lidé, kterých se to bude týkat, řeknou: Já mám mít důchod čtyři tisíce? To si děláte legraci. A zvolí stranu, která jim dá zase osm tisíc. Na dluh.

Takže nevěříte tomu, že by si lidé dobrovolně spořili v soukromých fondech?

Bohatší možná, ale nevěřím tomu, že když chudším zbude po snížení daní několik stokorun navíc, budou si je každý měsíc ukládat do penzijních fondů. Takže plán ódésky je sice "first best", technicky nejlepší řešení, ale neproveditelné. Jediný způsob je silou přinutit lidi šetřit. Stejně, jako to dělají Slovinci, Estonci, Poláci. Samozřejmě je špatné, když nutíte lidi dělat věci, které by sami nedělali. Ale vyplatí se to.

Je jakákoliv funkční penzijní reforma proveditelná bez dalšího zvýšení věku pro odchod do důchodu?

Teoreticky snad ano, ale prakticky je to nesmysl. Není jediný důvod, aby se důchodový věk nezvyšoval.

Existuje vzor reformy šitý pro Česko?

Ambiciózní reforma proběhla třeba v osmdesátých letech na Novém Zélandu. Byla to poměrně socialistická ekonomika, teď jim klesají daně, státní dluh i nezaměstnanost. Tamní ministr financí na to šel tak, že ze světa opsal několik reforem a smíchal je dohromady. Zmátl všechny protivníky, kteří se v tom nestíhali orientovat, což bylo šikovné. Zajímavý byl také případ Belgie. Během devadesátých let snížila výdaje státu o deset procentních bodů a fascinující bylo, že si toho nikdo z občanů ani nevšiml. Nemají horší školy ani nemocnice.

Mezi ekonomy je známa vaše myšlenka, že by se mělo rozhodování o fiskální politice státu odebrat vládě a převést na nějakou nezávislou instituci. Jak to chcete učinit?

To není jen moje idea. Rozhodování o veřejných výdajích je v politice neobyčejně chaotické. Zůstává otázkou, jestli je demokracie tak posvátná kráva, že na ni není možné sáhnout. Za cenu jistého omezení demokracie by bylo vhodné stanovit pro státní výdaje určité limity. To by šlo provést třeba zákonem vyhlášujícím, že státní rozpočet nesmí být deficitní; tak je to v řadě států americké unie. Anebo by šlo vytvořit nějakou hlídací instituci jako třeba pakt stability a růstu v EU. Zásada, kdo překročí deficit tří procent HDP, bude pokárán, zní přece také nedemokraticky. Princip je, že nějaká na politice nezávislá instituce na způsob centrální banky by říkala, kolik může být schodek státního rozpočtu. Vláda by rozhodovala jen o tom, kolik z toho dá na školství a kolik na silnice. Není to moc demokratické, ale bylo by to efektivní omezení.

Není to nepolitická politika a víra ve vládu osvícených?

Nejde o vládu expertů. Ale proč by měli politici rozhodovat o tom, jestli bude schodek tři či pět procent HDP, když jejich jedinou motivací je být zvolen? Vždycky se přikloní k pěti, protože platit to bude někdo jiný. Proč by se o schodku nemohlo rozhodovat mimo politiku stejně jako rozhoduje o inflaci mimo politiku centrální banka, která je také institucí vysoce nedemokratickou?

Proč zůstat na půli cesty? Snem ekonomů-teoretiků je sebrat politikům veškeré hospodaření s veřejnými financemi.

Určitý půvab ta myšlenka má.

Ondřej Schneider (40) - Ekonom, označovaný za jednoho z největších českých expertů na veřejné finance. Vystudoval ekonometrii na VŠE v Praze, ekonomii na Cambridgeské universitě a získal doktorát na pražském centru pro ekonomický výzkum, CERGE. Byl poradcem ministrů průmyslu Vladimíra Dlouhého a Karla Kühnla, ve Špidlově vládě spolupracoval s ministrem financí Bohuslavem Sobotkou. V letech 1998-2002 byl hlavním ekonomem a později ředitelem pro strategii v investiční bance Patria Finance. Dnes přednáší veřejné finance na Fakultě sociálních věd UK a na University of New York in Prague. Pracoval jako konzultant pro Mezinárodní měnový fond, Světovou banku a OECD, rok byl členem představenstva ČEZ. Je ženatý. S manželkou Michaelou Erbenovou, členkou bankovní rady ČNB, má dvě děti.